

Cultuurhistorische analyse

Waardering en verbeelding van de historische binnenstad van 's-Heerenberg

geldersgenootschap.nl

Colofon

Initiatiefnemer

Gemeente Montferland

Contactpersoon

Anna McCardle | gemeente Montferland

Datum advies

05-03-2025

Gelders Genootschap

026 4421742

Projectteam

Masja Rietveld | | m.rietveld@geldersgenootschap.nl

Jan Wabeke | | j.wabeke@geldersgenootschap.nl

Inhoudsopgave

Inleiding	4
H1 De ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis	6
H2 Ruimtelijke indeling	14
2.1. Hoofdopzet	16
2.2. Bouwperiodes van bestaande bebouwing	18
2.3. Waardering van bestaande bebouwing	19
2.4. Stad-Land relatie	20
H3 Knooppunten	22
3.1. De Oude Markt	24
3.2. De Oudste Poort	36
3.3. De Molenpoort	38
H4 Conclusie & Aanbevelingen	30
Bronnenlijst	32

Inleiding

Kasteel Huis Bergh is bekend vanwege zijn unieke historische kwaliteiten. Maar ook de oude binnenstad van 's-Heerenberg is cultuurhistorisch erg waardevol. Dat is zonder meer te voelen na een bezoek. In dit rapport worden de cultuurhistorische waarden van de historische binnenstad gewaardeerd door deze te beschrijven en verbeelden.

De aanleiding voor dit advies is te vinden in de wens van de gemeente Montferland om de waardevolle, historische karakteristieken van de oude stadskern van 's-Heerenberg beter te borgen. Het cultuurhistorisch en toeristisch karakter van de historische binnenstad staat onder druk. Zowel inwoners als ondernemers geven aan dat zij graag een visie willen voor de binnenstad. Het historische karakter biedt veel kansen waar nu onvoldoende gebruik van gemaakt wordt. Deze kansen kunnen een impuls geven aan de gehele stad. 's-Heerenberg is een unieke plek die beter tot zijn recht mag komen.

De gemeente Montferland is bezig met het opstellen van een visie voor de oude binnenstad van 's-Heerenberg en heeft het Gelders Genootschap gevraagd om nu eerst een beschrijving en verbeelding op hoofdlijnen te maken van dit gebied.

Het opstellen van de visie voor de binnenstad van 's-Heerenberg bestaat uit meerdere fases. Na het doen van dit onderzoek zal de Gemeente Montferland de resultaten van deze analyse samenvoegen met de uitkomsten van het participatietraject. Vervolgens is het Gelders Genootschap gevraagd om aan de hand van deze resultaten een ontwerpend onderzoek uit te voeren.

In dit rapport wordt eerst een beknopte ontwikkelingsgeschiedenis weergegeven. Vervolgens worden de huidige ruimtelijke karakteristieken beschreven en gevisualiseerd. Ten slotte worden er aanbevelingen gegeven die richting kunnen geven aan de visie voor de historische kern van 's-Heerenberg.

Het onderzoeksgebied omvat het gebied binnen de oude vestinggordel én het voormalige kloostercomplex en de omgeving daarvan. Binnen de vestinggordel kan een onderscheid worden gemaakt tussen Kasteel Huis Bergh en de omgeving daarvan én de compact bebouwde binnenstad binnen de oorspronkelijke stadsmuren. Het volledige plangebied duiden we in deze studie aan als “oude binnenstad”.

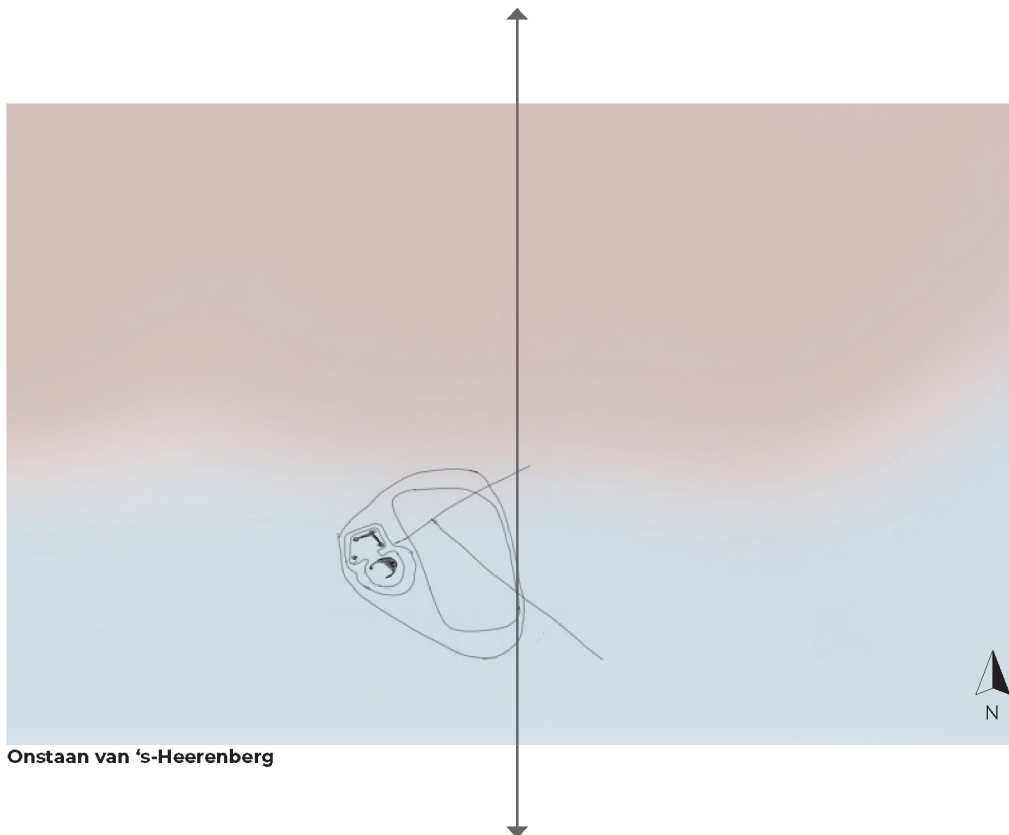
Plangebiet
Street smart (2024)

Ansichtkaartenbeurs (z.d.)

Hoofdstuk 1: De ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis

In dit hoofdstuk wordt een beknopte ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis van de historische binnenstad van 's-Heerenberg beschreven. De verschillende fases worden beschreven aan de hand van kaarten.

Ontstaan van 's-Heerenberg

- Hooggelegen droog gebied
- Laaggelegen nat gebied

Ontstaan van 's-Heerenberg

's-Heerenberg heeft zijn ontstaan te danken aan kasteel Huis Bergh. De stad ligt tegen een stuwwal in een laaggelegen gebied dat moeras geweest zal zijn. De keuze om Huis Bergh in een laaggelegen nat gebied te vestigen, had er mee te maken dat een gebied met veel water makkelijk te verdedigen is.

Door de levendigheid rondom het kasteel ontstond er een nederzetting tegen de burcht aan die in 1379 stadsrechten kreeg van heer Willem I van den Bergh. De verbinding met de ommelanden ontstond door twee hoofdstraten die vanaf Huis Bergh dwars door de stad heen liepen en wegen die van Emmerich via 's-Heerenberg richting het graafschap Zutphen liepen.

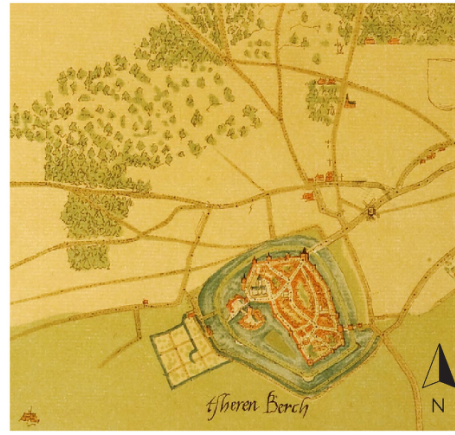
De bouw van kasteel Huis Bergh moet vóór of rond 1250 zijn begonnen, omdat dan in de archieven sprake is van de bouw van een (hof)kapel.

Het kasteel Huis Bergh, oorspronkelijk gebouwd in 1250, heeft door de eeuwen heen meerdere heropbouwen ondergaan, waaronder na branden in 1735 en 1939, en werd in 1912 eigendom van Jan Herman van Heek, die het als monument conserveerde. Sinds 1965 is het kasteel gedeeltelijk toegankelijk voor het publiek en bevat het een waardevolle kunstcollectie (Wikipedia, 2024).

Stadsplattegrond Jacob van Deventer ca. 1560

Gelders Archief (z.d.)

Relatie ommeland Jacob van Deventer ca. 1560

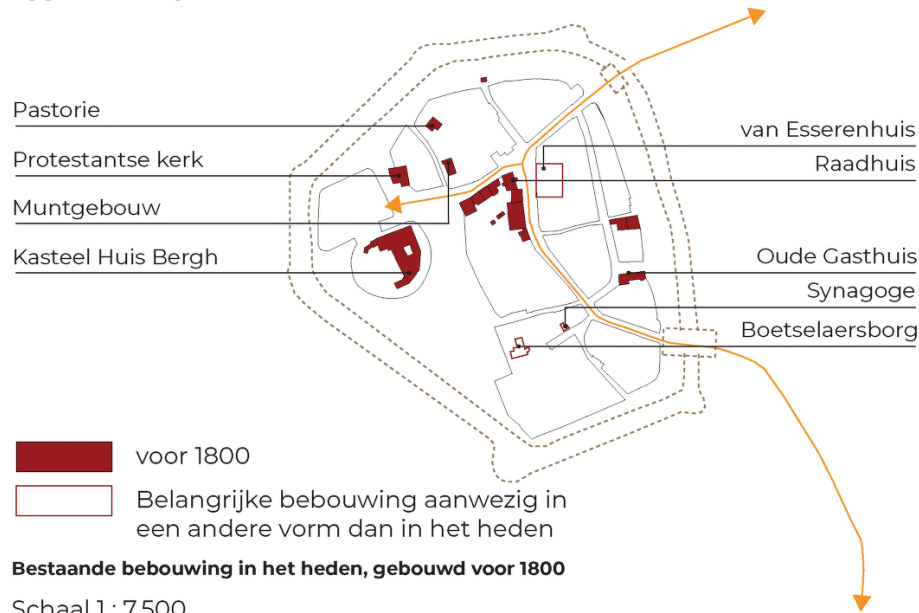
Berghapedia (z.d.)

De stad en het ommeland ca. 1573

Achterhoek (z.d.)

In 1560 is de binnenstad al aardig volgebouwd. De stad wordt omringd door een stadsmuur met daarbuiten dubbele grachten. De verbinding tussen Huis Bergh en de twee stadspoorten vormen de hoofdstraten. Deze straten komen vlakbij Huis Bergh samen. Hier ontstaat een marktplein en een raadhuis. Vlakbij Huis Bergh is een kerk, een pastorie en een muntgebouw aanwezig. Verder is er onder andere een Gasthuis, het van Esserenhuis en de Boetselaersborg aanwezig. De stad heeft twee hooftentrees, namelijk de Oudste poort en de Molenpoort. Ook heeft Huis Bergh een verbinding naar het ommeland. Aan de andere kant van de gracht liggen namelijk een kaatsbaan en een kasteeltuin.

Het Stadhuis van 's-Heerenberg, gebouwd in 1531 ter vervanging van het oude raadhuis dat aan de Kellenstraat stond, was vroeger het bestuurscentrum van de stad en het Land van den Bergh. Tegenwoordig heeft het gebouw nog een beperkte functie, zoals de mogelijkheid om te trouwen, terwijl het gemeentehuis van Montferland in Didam is gevestigd (Wikipedia, 2024).

In 1346 kreeg Adam van den Bergh het recht om munten te slaan in 's-Heerenberg, en de Munt werd uiteindelijk in 1470 verplaatst naar het huidige Muntgebouw, dat later ook als woning en gruttenmolen werd gebruikt. Na een restauratie tussen 1968 en 1976 werd het Muntgebouw onderdeel van Huis Bergh, waar het nu fungeert als huisvesting voor het archief en de bibliotheek, met een muntwerkplaats en een verzameling Berghse munten (Huis Bergh, 2018).

Het Oude Gasthuis, oorspronkelijk gesticht in 1444, werd na een brand in 1618 herbouwd met armenkamers en diende later als passantenhuis en woningen. Het gebouw, dat in 1967 rijksmonument werd, heeft een kenmerkende tuitgevel en dakruiter, die na oorlogsschade in 1949 werd herbouwd (Berghapedia, z.d.).

De Boetselaersborg is een klein kasteel, gebouwd in 1550. Het kasteel is sinds 1620 in handen van de familie Van Boetselaer en behoort nu tot de bezittingen van Huis Bergh (Wikipedia, 2024).

Het Van Esserenhuis, gebouwd in de 16e eeuw op oudere fundamenteën, werd in de jaren dertig een verenigingsgebouw en kreeg de naam van pastoor Joannes van Esseren. Door de jaren heen heeft het pand verschillende functies gehad, waaronder kleuterschool, bibliotheek en naaischool. Op dit moment is het Stadsmuseum er in gevestigd. (Berghapedia, z.d.).

Het kasteel en de stadstuinen ca. 1727

Bhic (1727)

De tekening van 1727 laat zien dat een deel van de tuin, tegen de gracht aan, erg strak is ontworpen. Ten zuiden van de tuin is een plantage aangelegd. Ook binnen de stadsmuur ten zuiden van Huis Bergh is een strakke tuin te zien. Verder is nu een enkele gracht te zien in het zuidwesten. De gracht is deels gedempt. Tevens is de gracht ten noordwesten van Huis Bergh vermoedelijk omgevormd tot forellenkwekerij. Ten oosten naast de vermoedelijke forellenkwekerij is bebossing te zien.

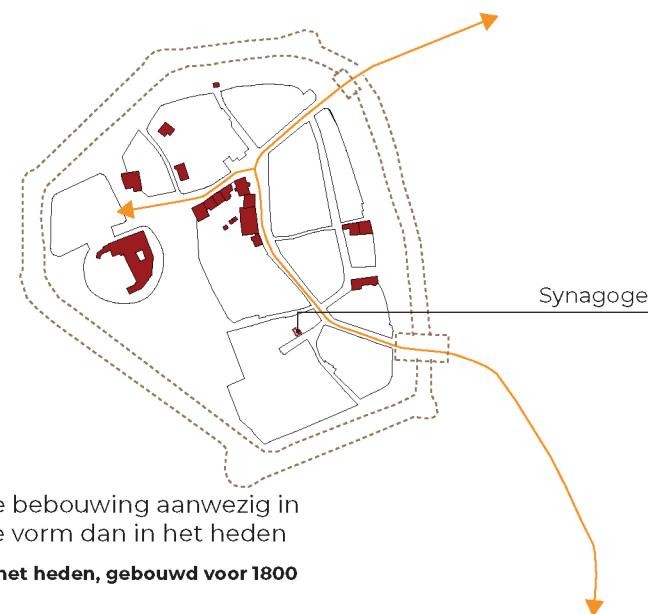
De minuutkaart uit 1830 laat zien dat de stadspoorten deels gedempt zijn. Het gebied tussen deze poorten is nu volledig gedempt en bestaat voornamelijk uit tuin, boomgaard en bebossing. De aanwezigheid van de stadsmuur is hier onbekend. Verder zijn de grachten hier nog meer ingeperkt. Deze grachten zullen niet meer watervoerend zijn. Het is onbekend of ze dat eerder wel waren. Wat betreft bebouwing is er een synagoge en een rooms-katholieke kerk gebouwd.

De synagoge is voor 1801 gebouwd en werd in 1865 vernieuwd na een vervallen staat. Na de Tweede Wereldoorlog raakte de synagoge in onbruik en werd in 1949 verkocht aan Hotel Heitkamp, dat het gebouw ombouwde tot een eetzaal. (Berghapedia, z.d.)

Stadsplattegrond ca. 1830

Hisgis (2024)

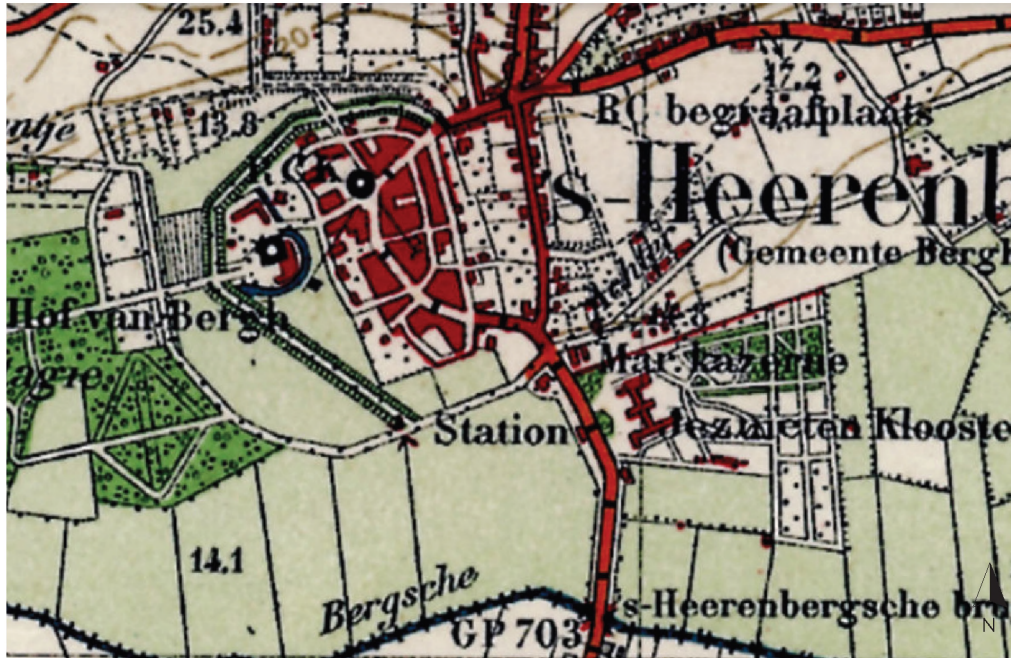

voor 1800

Belangrijke bebouwing aanwezig in een andere vorm dan in het heden

Bestaande bebouwing in het heden, gebouwd voor 1800

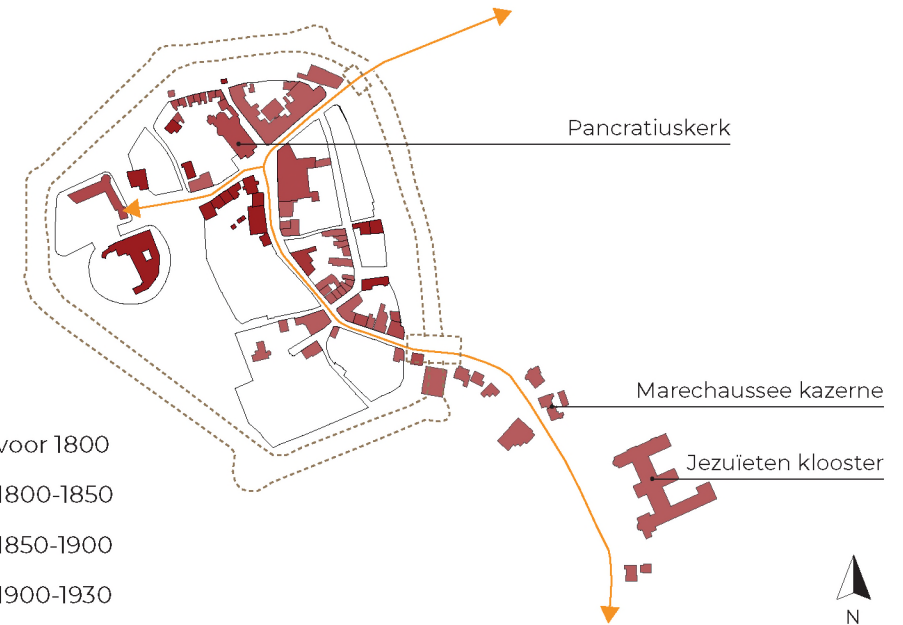
Schaal 1 : 7.500

Stadsplattegrond ca. 1931

Topotijdreis (2024)

De kaart van 1931 laat zien dat er een aantal belangrijke straatwegen aangelegd zijn, waaronder een deel straatweg dat de gebieden net voor de oude poorten met elkaar in verbinding brengt. Langs deze straatwegen ontstaat lintbebouwing. Verder is er een Marechausseekazerne en een Jezuïeten klooster net buiten de binnenstad gebouwd. Tegenover het klooster ligt nu een tramstation. De tramweg loop van Emmerich naar Zutphen en maakt gebruik van de hoofdstraat die van De Oudste Poort via de oude markt naar de Molenpoort loopt. Hiernaast is de Pancratiuskerk gebouwd. Tevens is een groot gedeelte van de bestaande panden tussen 1830 en 1931 gebouwd of verbouwd.

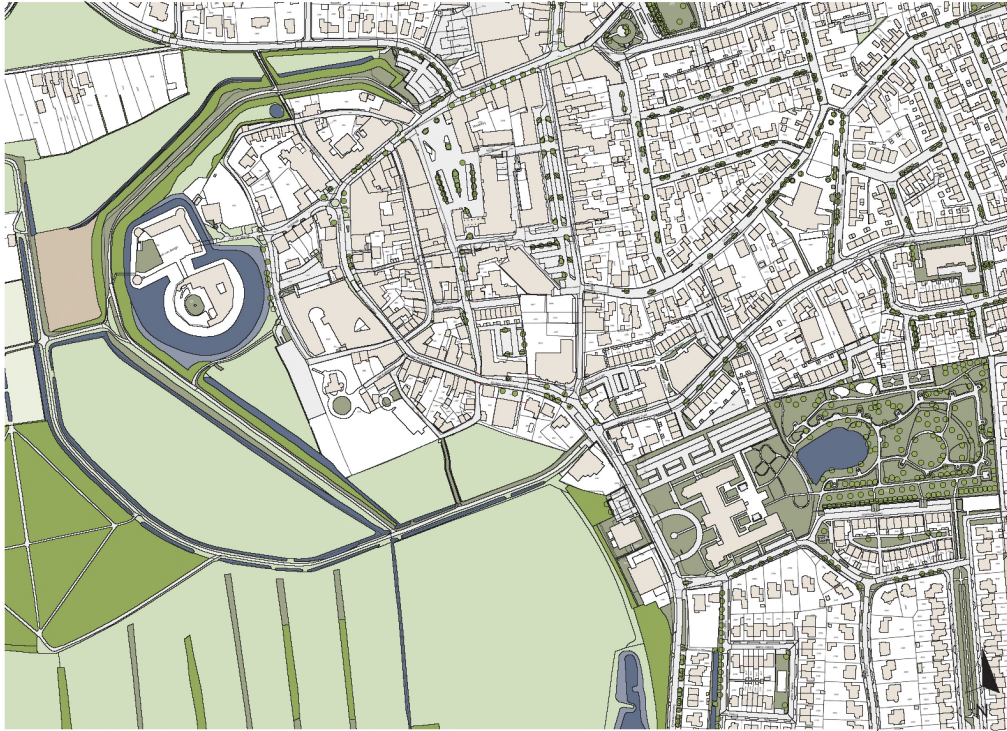
Bestaande bebouwing in het heden, gebouwd voor 1930

Schaal 1 : 7.500

De Rooms Katholieke Pancratiuskerk werd in neogotische stijl gebouwd tussen 1895 en 1897. De kerk werd in 2007 volledig werd gerestaureerd (Berghapedia, z.d.).

De Marechausseekazerne, gebouwd in 1895, diende van 1917 tot 1973 als verblijf voor de marechaussee, inclusief een woning voor de brigadecommandant en een paardenstal. Het gebouw, dat na de Tweede Wereldoorlog werd omgebouwd tot garage voor jeebs, is nu een woonhuis (Mijn Gelderland, z.d.).

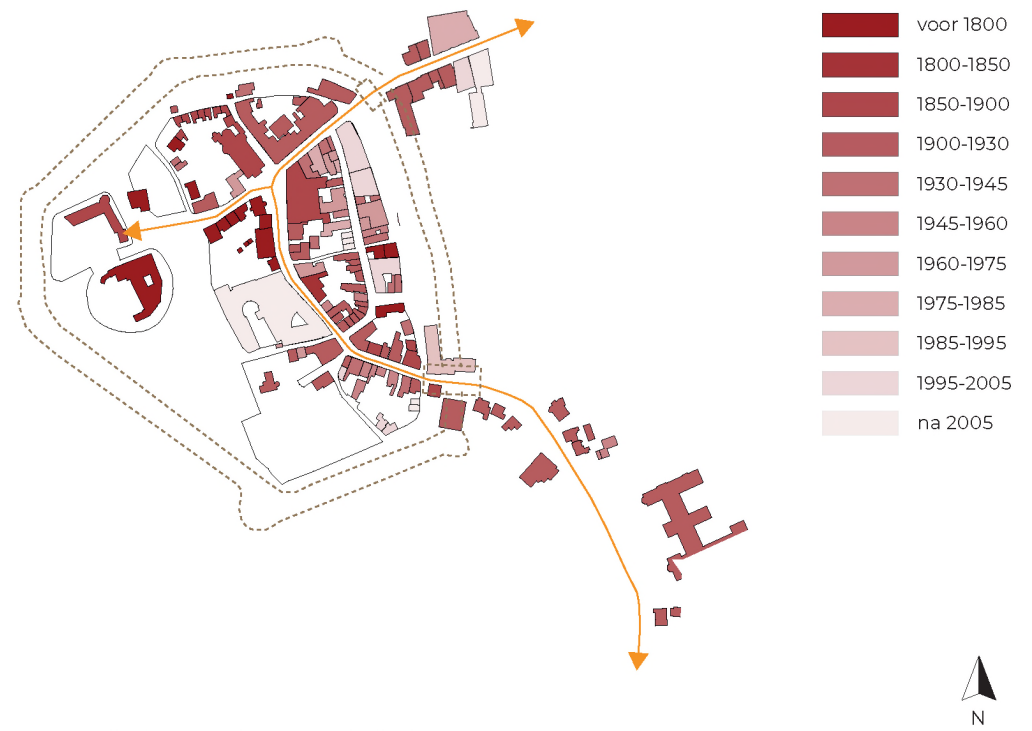
Het Bonifatius-klooster in 's-Heerenberg werd in 1910 opgericht door jezuïeten die in Duitsland gedwongen werden hun land te verlaten vanwege de Kulturkampf. In de jaren dertig werd het klooster bewoond door de Witte Paters en in de jaren zestig de Salesianen. In de jaren zeventig wordt het omgedoopt tot het landelijk bekende creativiteitscentrum Gouden Handen. Hierna werd het klooster in 2015 omgebouwd tot appartementen en een dependance van het gemeentehuis van Montferland (Berghapedia, z.d.).

Situatie heden (2024)

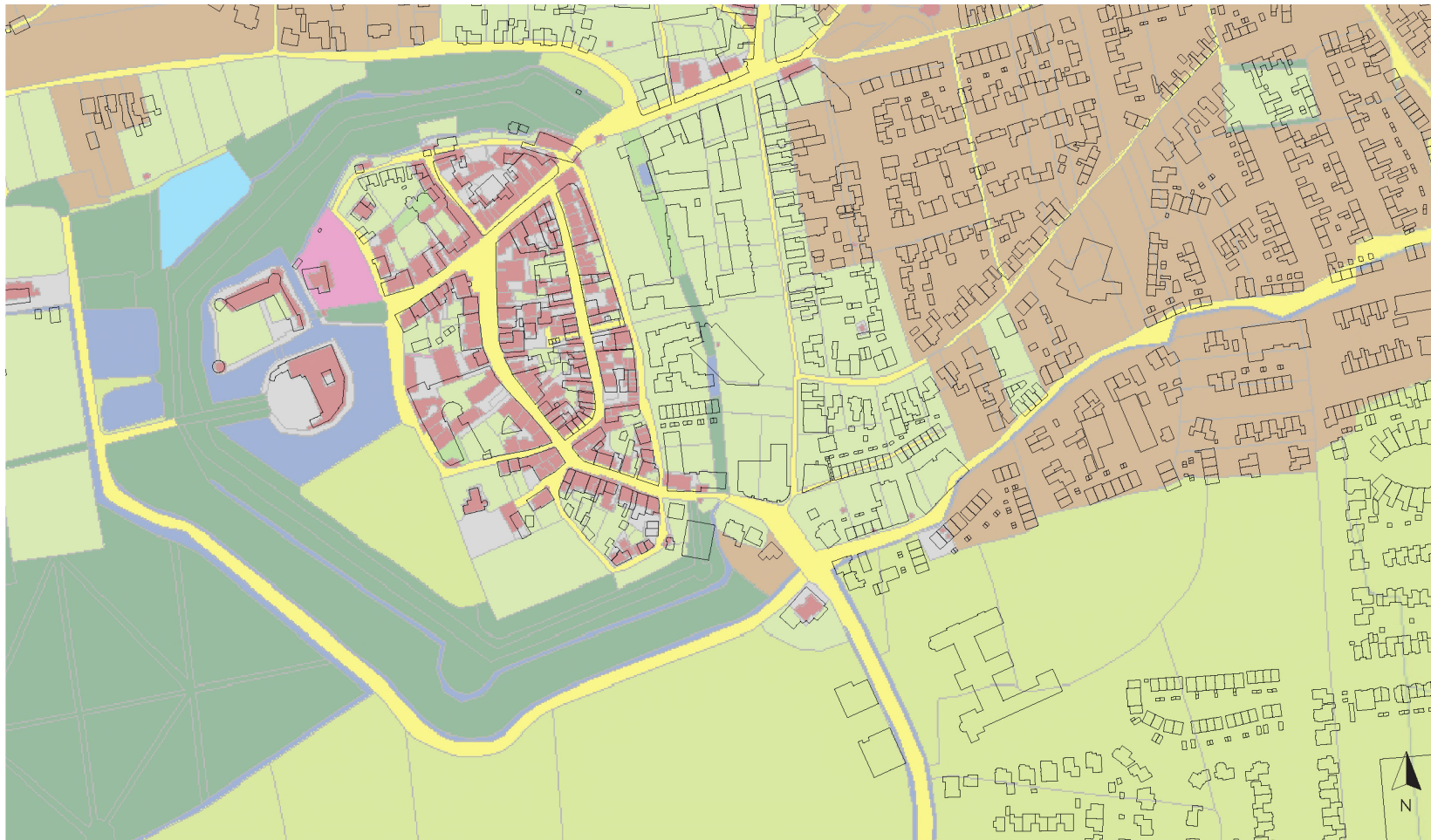
Schaal 1 : 7.500

In het heden zijn grote veranderingen bij de voormalige stadspoorten te zien. Ook is het gebied ter plaatse van de oude grachtzone tussen deze poorten dicht bebouwd met een modern winkelgebied. Aan de rand van de voormalige molenpoort ter plaatsen van de oude grachtzone is een parkeerterrein aangelegd. Ook in het gebied van de oudste poort zijn veel parkeerterreinen geplaatst. De stedenbouwkundige structuur is beperkt veranderd. Op pandniveau is een groot deel verbouwd.

Bouwperiodes van bestaande bebouwing

Schaal 1 : 7.500

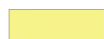

Bouwperiodes van bestaande bebouwing

Schaal 1 : 5.000

Bebouwing in 1830

Wegenstructuur in 1830

Bebouwing heden

Conclusie

Op bovenstaande kaart is de minuutkaart uit 1830* afgebeeld met daarboven in zwarte omlijning de bebouwing van vandaag de dag. Geconcludeerd kan worden dat de hoofdstructuur nauwelijks veranderd is. De verschillende kwadranten van de historische binnenstad zijn wat betreft bebouwing iets verdicht. De grootste verandering die heeft plaatsgevonden is de stadsuitbreiding. Hierdoor is de beleving van de entrees van de historische binnenstad wel duidelijk veranderd. Hiernaast is er op pandniveau ook veel verbouwd door de eeuwen heen.

* De minuutkaart kan in detail afwijken van de werkelijke situatie in 1830

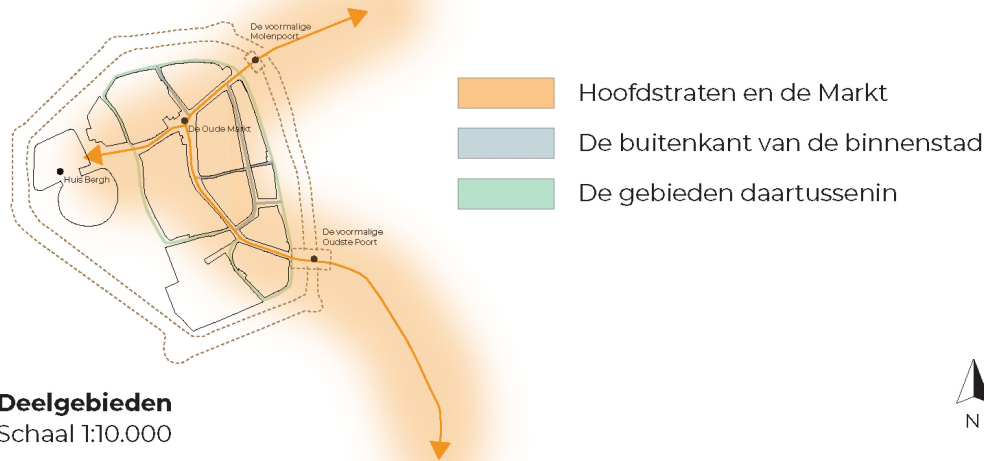

Hoofdstuk 2: Ruimtelijke indeling

Zoals in hoofdstuk 1 geconcludeerd is de ruimtelijke structuur van de oude binnenstad van 's-Heerenberg door de eeuwen heen constant gebleven. Deze structuur vormt de basis voor de ruimtelijke indeling. In hoofdstuk 2 wordt deze structuur geanalyseerd.

2.1. Hoofdopzet

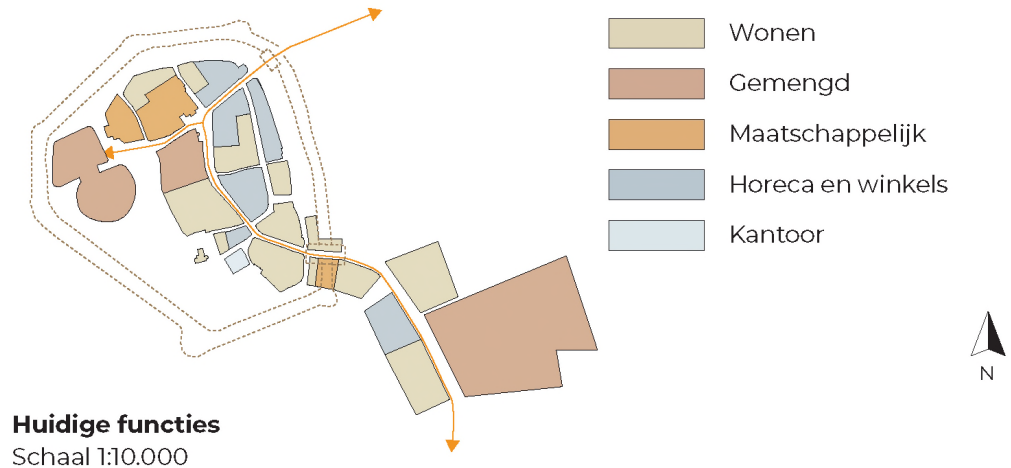
De compact bebouwde binnenstad wordt duidelijk begrensd door de contour van de voormalige stadsmuur. Fragmenten van de oude muur en replica's uit recente tijd zijn op sommige plekken nog aanwezig. De binnenstad heeft twee hooftentrees. Dit zijn de plekken, waar voorheen de poorten waren: de Oudste Poort en de Molenpoort. De hoofdstraten van de binnenstad voeren vanaf deze poortlocaties de binnenstad in en komen samen op het centrale plein. Vanaf hier voert een derde hoofdstraat naar Kasteel Huis Bergh: de Hofstraat. Het centrale plein wordt ook wel aangeduid als de Markt. Stedenbouwkundig is het vooral een verwijding van de Marktstraat, waarbij het Raadhuis en de kerk wat terugwijken t.o.v. van de aangrenzende straatwanden.

De hoofdstraten worden begrensd door een aaneengesloten bebouwingswand, die is opgebouwd uit afzonderlijke meer voornamelijk panden. De panden zijn in principe met de voorkant gericht naar de hoofdstraten. Waar de Oudste Poortstraat overgaat in de Marktstraat is zijn er ook hoekpanden met twee voorgevels. Misschien komt dit omdat hier langs de huidige zijstraten al vroeg bebouwing ontstond.

De drie hoofdstraten hebben elk weer een eigen karakter. De Oudste Poortstraat/Marktstraat is de boeiendste. Deze straat is opgebouwd uit segmenten, die een boog vormen. Als je door de straat loopt krijg je na iedere knik een ander perspectief. De panden langs de buitenbocht en op de straathoeken vallen hierdoor extra op. Onderweg zijn de passage van de verdwenen Oudste Poort en de vijfsprong met Kellenstraat/ 's Gravenwal/ Kattenburg bijzondere plekken waar veel gebeurt. Vervolgens opent zich over de Marktstraat de blik op de kerk.

De Molenstraat is juist een rechte, overzichtelijke straat. Vanuit veiligheidsoverwegingen was ervanaf de toren van het kasteel een zichtlijn naar de Molenpoort. Als je op de plek van de vroegere Molenpoortstraat staat, zie je de kerk en het Raadhuis al in de verte.

De Hofstraat is een korte straat, die zich verwijdt in de richting van het Hof van Bergh. In de gebieden tussen de hoofdstraten en de contour van de stadsmuur zijn wat meer gevarieerd en informeler. De bebouwing is vaak eenvoudiger. De contour van de oude stadsmuur wordt afwisselend begeleid door bebouwing en tuinen. De

Kellenstraat heeft een eigen karakter met een aaneengesloten bebouwingswand en een markante bocht bij het oude gasthuis.

Op deze wijze is de binnenstad op te delen in vier deelgebieden:

1. De drie hoofdstraten en de Markt
2. De buitenkant van de binnenstad (langs de contour van de oude stadsmuur)
3. De gebieden daartussenin
4. De Kellenstraat

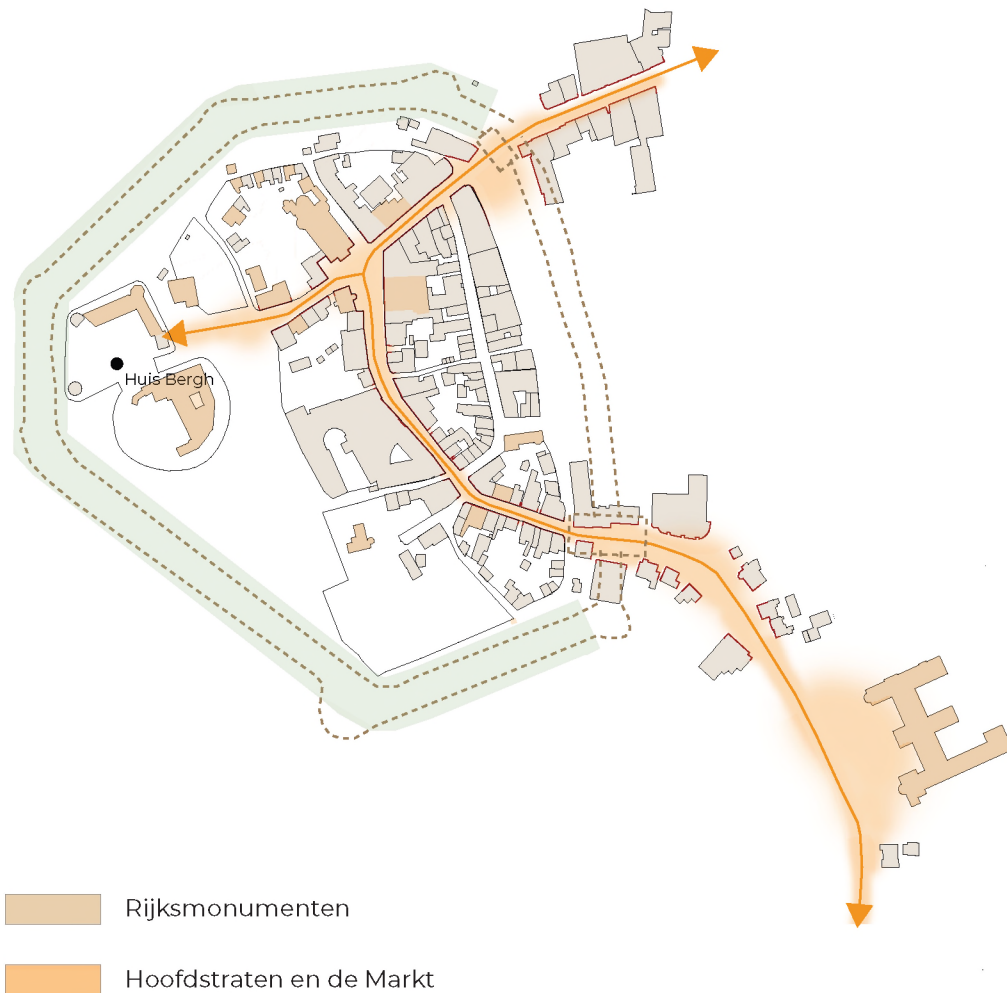
De belangrijkste openbare plekken zijn:

1. De twee entrees (plekken van de voormalige stadspoorten)
2. De Markt
3. De vijfsprong (Oude Poortstraat/ Marktstraat/ Kellenstraat/ 's Gravenwal/ Kattenburg)

Huidige functies

De bebouwing in de binnenstad van 's-Heerenberg bestaat voornamelijk uit de functies wonen, maatschappelijk, gemengd, horeca en winkels. Het functieverloop over de hoofdstraten is erg interessant. Wanneer men via de Oudste Poort binnenkomt, ervaart men een menging van functies, namelijk maatschappelijk, gemengd, horeca en wonen. Tussen de Oudste Poort en de Markt ligt een gebied met veel woningen. Vervolgens beweegt men naar de Markt toe en ervaart men een iets levendiger straatbeeld met winkels en hotels. Op de Oude Markt ervaart men ook de maatschappelijke functie en de nabijheid van Huis Bergh. Vanaf de Markt naar de Molenpoort ervaart men steeds meer drukte. Hier bevinden zich voornamelijk winkels en horeca. Dit sluit aan op het moderne winkelgebied rond het huidige Stadsplein. Wanneer men vervolgens een van de straatjes aan de buitenkant van de binnenstad of een van de verbindende straatjes bezoekt, komt men vooral woningen tegen en ervaart men meer rust.

Het feit dat er veel activiteiten plaatsvinden rond de Oudste Poort, de Molenpoort en de Oude Markt geeft kansen om de ruimtelijke kwaliteit van deze belangrijke plekken te verbeteren.

Bebouwing

De bebouwing geeft grenzen aan de ruimte, waardoor straten en plekken ontstaan. In de binnenstad bestaan de kwadranten met woningen, horeca en winkels over het algemeen uit verdichte gebieden met smalle straatjes. Daarentegen is er rond Huis Bergh meer open ruimte. Dit gebied vormt een overgang tussen het omringende landschap en de verdichte stad. Tevens beschikt dit ruim opgezette gebied over de meeste monumenten van de historische binnenstad. Hiernaast beschikt de omgeving van de Markt ook over veel monumenten.

De Markt is niet alleen qua activiteiten interessant, maar ook qua vorm. De Pancratiuskerk, het stadhuis en café De Gracht hebben allen hun eigen karakteristieke vorm. Deze vormen samen geven kaders aan de Oude Markt.

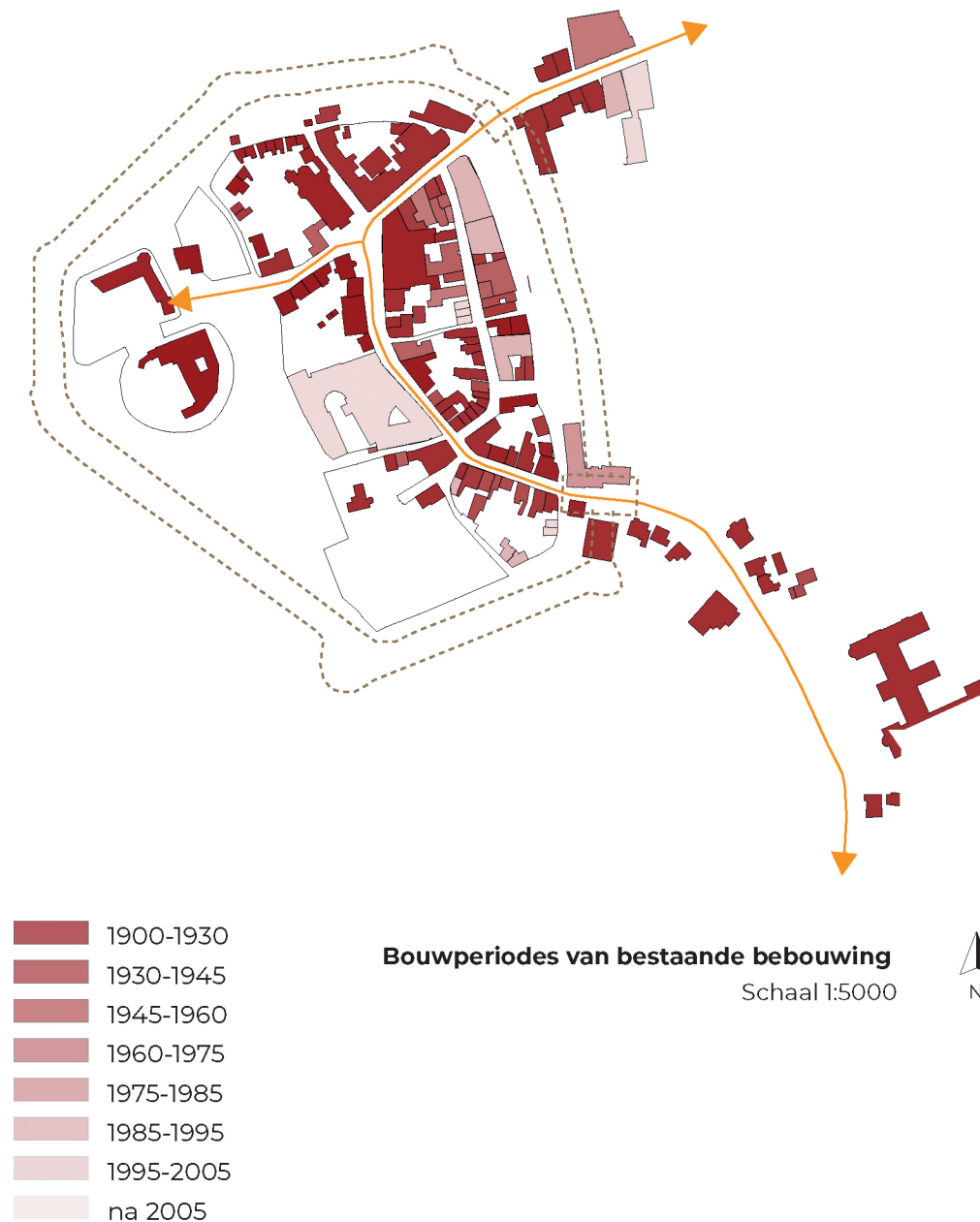
Bij de Oudste Poort en de Molenpoort is te zien dat hier ruime plekken zijn die vervolgens versmallen wanneer men de stad binnen gaat. Bij de Oudste Poort is er ook zicht op het landschap en de omwalling. Aan de buitenzijde zijn het Jezuïetenklooster, de voormalige Marechausseekazerne en de oude herberg waardevolle historische herkenningspunten. Gemotoriseerd verkeer en parkeren overheersen hier nu sterk de beleving. Bij de Molenpoort wordt het zicht op de stadswallen geblokkeerd door een parkeerterrein. In het moderne winkelgebied is het historische karakter minder goed zichtbaar. Bij de oude poorten zijn er kansen om de ruimtelijke kwaliteit te verbeteren. Het is belangrijk deze plekken integraal te ontwerpen vanuit een historisch en hedendaags perspectief. Dus zowel kijken naar bebouwing, inrichting, groen, water, gebruik en beleving.

Bebouwing

Schaal 1:5.000

2.2. Bouwperiodes van bestaande bebouwing

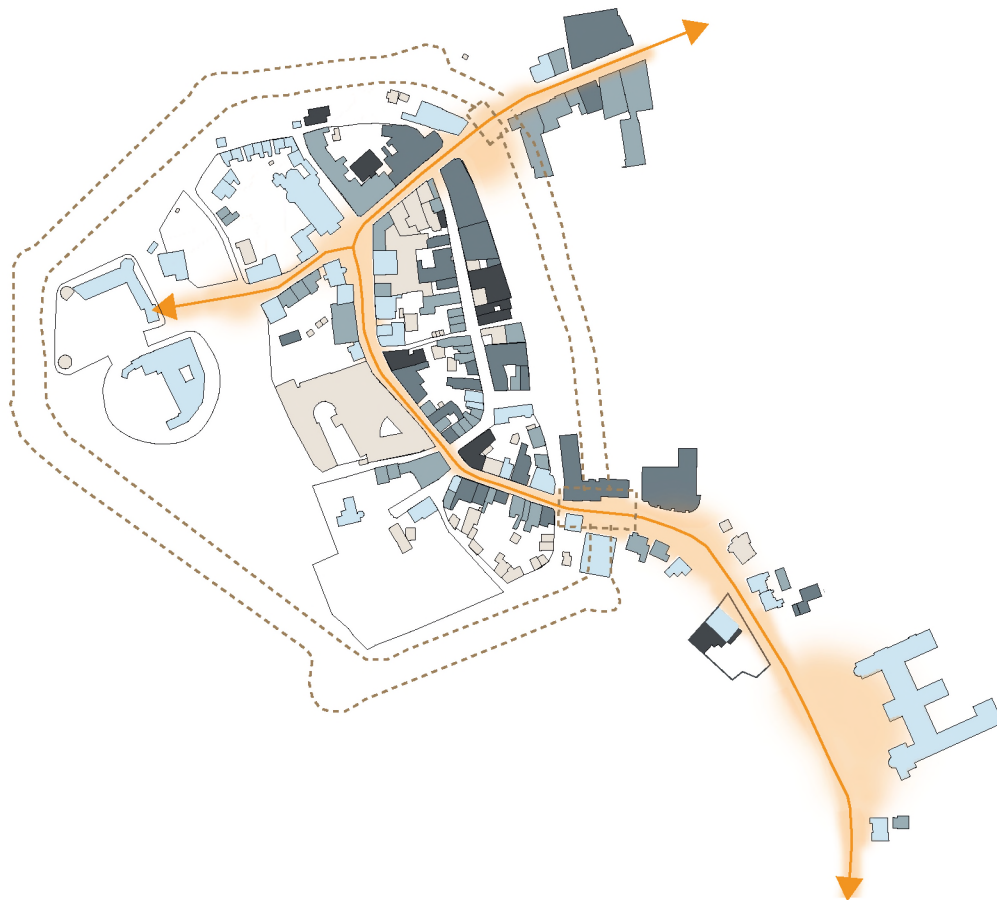

Door de eeuwen heen is er veel gebouwd in de historische binnenstad van 's-Heerenberg. Op de historische kaart van Jacob van Deventer uit 1560, zoals getoond in hoofdstuk 1, is al een stad te zien met dichte bebouwing in dezelfde structuur als op de hedendaagse kaart. De laatste eeuwen is de binnenstad dus niet zo zeer verdicht. Wel is er veel verbouwd en opnieuw gebouwd in de bestaande structuur. Deze structuur blijkt dus erg duurzaam te zijn. Een groot deel van de bestaande bebouwing is in de 20ste eeuw gebouwd of verbouwd. Echter achter jongere gevels kunnen oudere bouwstructuren en fundamenteen verborgen liggen. Terwijl panden in de loop van de tijd vaak jongere gevels hebben gekregen en andere bouwstructuren, zijn de eeuwenoude kelders vrijwel nooit vervangen en nog vaak intact. Onderzoek daarvan kan nieuw licht werpen op de bouwgeschiedenis die nuttig kan zijn bij het achterhalen van de functies van het pand, de bewoning en ten behoeve van reconstructies (Heemkundekring Bergh).

Veel van de oudste gebouwen staan vlakbij Huis Bergh. In hoofdstuk 2.1. is geconcludeerd dat ook de meeste rijksmonumenten in dit gebied staan. Deze gebouwen hebben van oorsprong een maatschappelijke functie en zorgde ook voor aanzien van Huis Bergh. Vandaar dat er flinke investeringen naar de bouw van deze gebouwen gingen. Dit in tegenstelling tot woningen die van goedkope materialen werden gebouwd.

Langs de hoofdstraten springen er drie bebouwingsvlakken uit waarvan de perceelstructuur niet meer oorspronkelijk is, namelijk het lichte kwadrant dat zich aan de zuidoost kant van Huis Bergh bevindt, het bebouwingsblok aan de noordkant ter plaatse van de Oudste Poort en het bebouwingsblok dat zich daar rechts naast van bevindt.

2.3. Waardering van bestaande bebouwing

Waardering van bestaande bebouwing

Schaal 1:5000

- Beeldbepalend, hoge waardering
- Past goed binnen het straatbeeld
- Komt het straatbeeld niet ten goede
- Lage waardering

Wanneer men deze analysekaart naast de kaarten uit de paragrafen 2.1. en 2.2 legt, vallen een aantal conclusies te maken.

In het algemeen valt op dat met name oude bebouwing een maatschappelijke functie heeft en een hoge waardering krijgt. Een groot deel van deze oude bebouwing is tevens monument. Bebouwing uit de bouwperiode tussen 1900 en 1975 kent een gevarieerd aanbod aan activiteiten en scoort ook wisselend. De activiteiten uit deze bouwperiode bestaan voornamelijk uit wonen, winkels en horeca.

Nieuwe bebouwing bestaat voornamelijk uit woningen en winkels en krijgt over het algemeen een lage waardering.

Geconcludeerd kan worden dat wat betreft bouwperiode relatief jonge bebouwing aandacht verdient. Hiernaast vraagt dit ook om een visie met kwaliteit om te zorgen voor kwalitatief hoge toekomstige bebouwing.

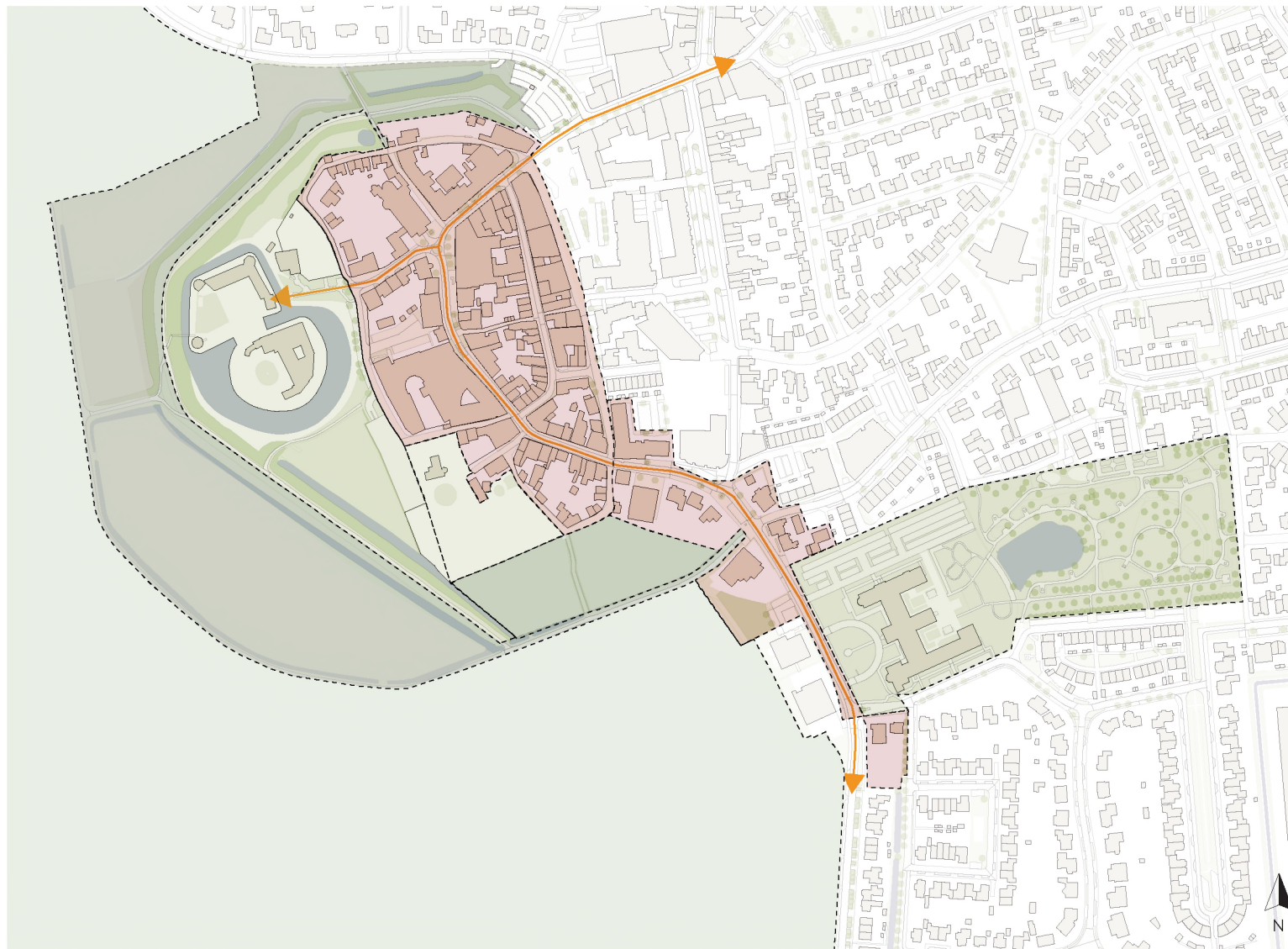
Wat betreft activiteiten liggen de kansen vooral bij winkels en horeca. Deze liggen voornamelijk ook rond belangrijke plekken. Verder krijgen woningen een uiteenlopende waardering. Hier liggen ook kansen, aangezien een groot deel van de binnenstad uit wonen bestaat. Maatschappelijke gebouwen scoren erg hoog. Het gebied rond Huis Bergh beschikt dan ook al over een hoge kwaliteit.

De vijf knooppunten zijn betekenisvolle plekken, waarbij extra aandacht nodig is voor de historisch-ruimtelijke kwaliteit bij toekomstige ontwikkelingen. In het bijzonder bij de twee poortlocaties zijn er veel kansen om de ruimtelijke kwaliteit omhoog te brengen. Deze knooppunten worden in het volgende hoofdstuk uitgebreid besproken.

Naast de poortlocaties zijn er nog een aantal plekken die aandacht verdienen, omdat de ruimtelijke kwaliteit erg laag scoort. Dit geldt voor de Kellenstraat, tevens de oudste straat. Het noordelijke deel van deze straat is nog erg jong, maar scoort niet beter. Oorspronkelijke voorgevels zijn getransformeerd in achtergevels van winkels aan het Stadsplein. Ook geldt dit voor het gedeelte van de Muntwal dat achter de Molenstraat ligt. Hier komen veel bezoekers langs die vanaf Huis Bergh naar de horeca lopen. Het contrast wat betreft waardering is hier erg hoog tussen het eerste en het tweede gedeelte van deze route. Tenslotte noemen we de Stadswal. Langs de Stadswal is het bebouwingsbeeld rommelig en de historische begrenzing van de oude binnenstad kan beter beleefbaar gemaakt worden.

2.4. Stad-Land relatie

Stad - land gebieden

Schaal 1:5.000

- Bebouwd gebied
- Overgangsgebied
- Ring van landschap
- Open landschap

's-Heerenberg is ontstaan op de overgang van de reliëfrijke, beboste stuwwal en het vlakke, open rivierlandschap. De ontmoeting van deze landschappen is in de binnenstad goed erfahrbaar en is ook van grote waarde. De stad is aan de noord- als oostzijde uitgebreid over de stuwwal. Echter aan de zuidzijde en de westzijde staat de binnenstad van 's-Heerenberg in directe verbinding met het rivierlandschap. Huis Bergh en de bijbehorende aanleg, en ook het Jezuitenklooster met de tuin liggen in het oorspronkelijke rivierlandschap. Wanneer je over de Emmerikseweg de oude Marechausseekazerne passeert, is de overgang tussen beide landschappen zichtbaar in de muur langs het parkeerterrein in de kloostertuin. De omwalling rond de binnenstad en huis Bergh vormt een landschappelijke ring met daarop wandelpaden, die tevens toegang geven tot Huis Bergh. Deze paden bieden meerdere toegangen vanaf de stad en zijn een oase van rust. Het verhoogde wandelpad geeft uitzicht over zowel de stad als het open landschap.

Stad - land relaties

Schaal 1:5.000

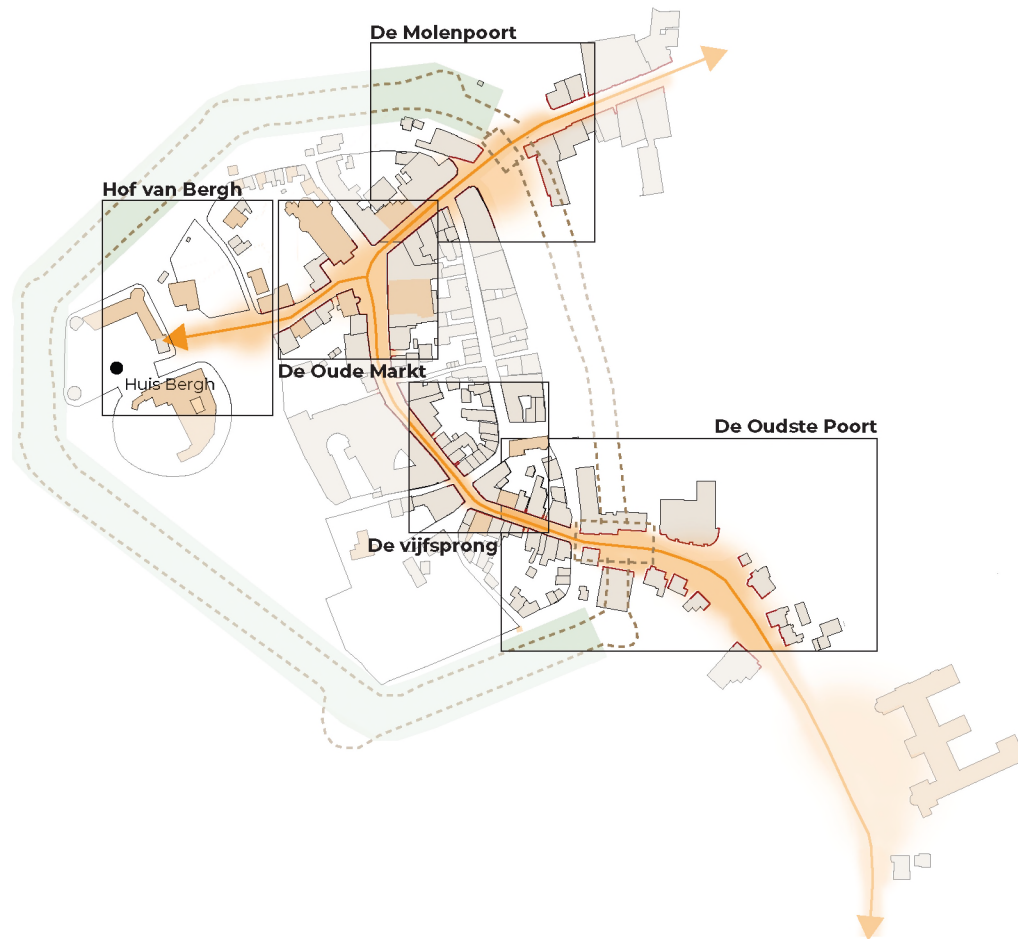
← Uitzichtlijnen vanaf stad naar land

Waardevolle open gebieden
in relatie tot de stad

Hoofdstuk 3: Knooppunten

In hoofdstuk 3 worden enkele knooppunten geanalyseerd op kansen voor ruimtelijke kwaliteit. Dit zijn de voormalige Oudste Poort e.o., de Markt en de voormalige Molenpoort e.o..

Per knooppunt zal eerst de situatie van het verleden en van het heden onderzocht worden. Vervolgens zal er een ruimtelijke analyse over de huidige indeling gedaan worden. Daarna zullen straatbeelden van het heden vergeleken worden met straatbeelden uit de 20ste eeuw. Het straatbeeld is in de afgelopen honderd jaar namelijk sterk veranderd onder meer door aanpassingen voor het verkeer.

Knooppunten

Schaal 1:5.000

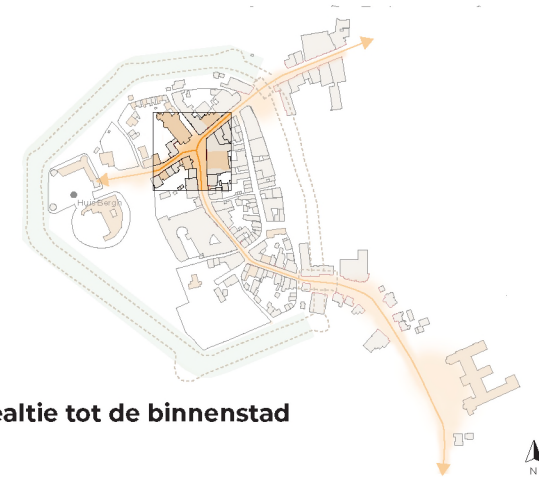
3.1. De Oude Markt

De Markt is het centrale plein in de oude binnenstad. Aan het plein staan de belangrijkste gebouwen van de binnenstad: het oude Raadhuis en de Pancratiuskerk en een oude herberg. De pleinruimte is niet bijzonder groot. De Marktstraat wordt wijder richting de Markt. De andere hoofdstraten zijn relatief smal, wat het plein een mooi besloten karakter geeft. De Kerkstraat sluit onopvallend aan op het plein.

Als je op oude foto's kijkt heb je meer pleingevoel. Dat komt dat er minder objecten in de pleinruimte staan. Nu wordt de pleinruimte langs de gevels opgevuld met terrassen, bloembakken, paaltjes, fietsenrekken, parkeerplekken en bomen. Het oogt daardoor meer als een kruising. De oude panden worden aan het zicht onttrokken.

Het is jammer dat er weinig activiteit is in de panden rond het plein. De oude herberg en het terras ervoor geven enige levendigheid.

Straatbeeld

1. Molenstraat

Straatbeeld heden (2024)
Google Maps (2024)

2. Pancratiuskerk

Straatbeeld 20ste eeuw
Berghapedia (2023)

Ruimtelijke indeling

Schaal 1:5000

Bouwperiode

voor 1800	1960-1975
1800-1850	1975-1985
1850-1900	1985-1995
1900-1930	1995-2005
1930-1945	na 2005
1945-1960	

Waardering

Beeldbepalend, hoge waardering
Past goed binnen het straatbeeld
Komt het straatbeeld niet ten goede
Lage waardering

Situatie heden - situatie 1830

Bebouwing in 1830
Wegenstructuur in 1830

Bebouwing heden

Activiteiten

Wonen
Gemengd
Maatschappelijk
Horeca en winkels
Kantoor

Straatbeeld

3. Café De Gracht

Straatbeeld heden (2024)

Straatbeeld 20ste eeuw
Ansichtkaartenbeurs (z.d.)

4. Marktstraat

Ansichtkaartenbeurs (z.d.)

5. Stadhuis

Wikipedia (2024)

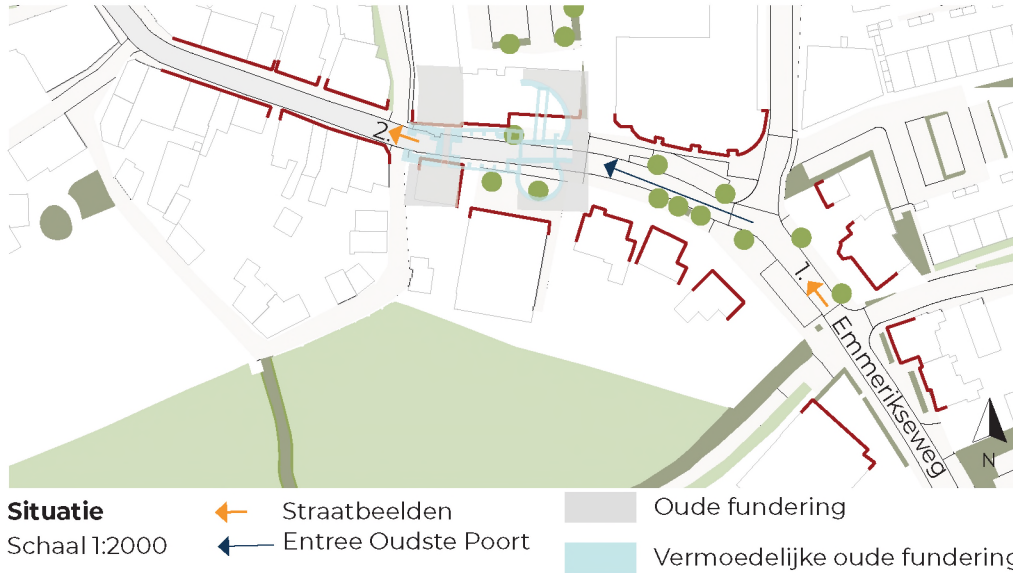
Conclusie kansen Markt

Bij de Markt zijn er twee uitdagingen. Het betreft de inrichting en de programmering van de panden eromheen.

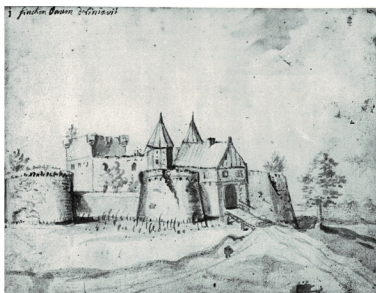
Hoe kunnen we het beeld van een plein meer terug krijgen? Hoe kunnen we beter zicht krijgen op de panden? Dit vraagt om een uitgekiend ontwerp van de inrichting. Kunnen we het aantal objecten verminderen? Misschien kiezen voor minder bomen, maar wel enkele beeldbepalende bomen.

Om in het hart van de binnenstad reuring te brengen is de programmering van de oude panden aan de Markt belangrijk. Het oude raadhuis en de kerk kunnen een rol spelen in het beleefbaar maken van de historie en/of voor culturele evenementen.

3.2. De Oudste Poort

Het knooppunt Oudste Poort omvat de hele entree tot de binnenstad vanaf het klooster aan de Emmerikseweg tot en met de Stadswal. De Oudste Poort, ook wel Berghse of Emmerikse Poort genoemd, werd in 1443 gebouwd als een onderdeel van de vestingwerken van de stad. Deze poort diende als toegang tot de stad en had zowel een verdedigende als symbolische functie. Op afbeelding xxx is de oude fundering van deze poort afgebeeld. Er is een duidelijke scheiding te zien tussen het gedeelte achter de poort, de Oudste Poortstraat, en het gedeelte voor en op de plek van de poort, de Emmerikseweg. Afbeelding xxx geeft de huidige situatie weer. Er is nu een rommelig straatbeeld te zien zonder duidelijke verwijzing naar de oudste poort. Ondanks dat de verdedigende functie van de in het heden niet meer nodig zal zijn, kan de symbolische functie wel van waarde zijn voor de ruimtelijke kwaliteit van de binnenstad. Dit vraagt om een analyse van dit knooppunt.

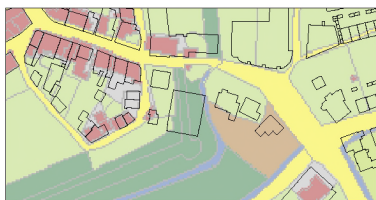
Ruimtelijke indeling

Schaal 1:5000

Bouwperiode

voor 1800	1960-1975
1800-1850	1975-1985
1850-1900	1985-1995
1900-1930	1995-2005
1930-1945	na 2005
1945-1960	

Situatie heden - situatie 1830

 Bebouwing in 1830
 Wegenstructuur in 1830
 Bebouwing heden

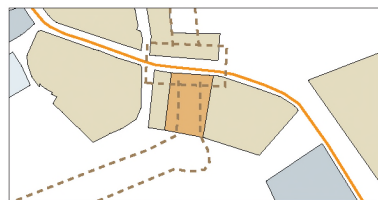
Waardering straatbeeld noorden van Plantsoensingel

De gebouwen rond de Oudste Poort hebben een gemengde waardering. De gebouwen aan de noordkant van de Oudste Poort verdienen extra aandacht. De linker kaart laat zien dat bestaande bebouwing de bebouwingsvorm van 1830 redelijk volgt, maar dat het gebied ter plaatse van de Oudste Poort uit grotere gebouwen bestaat. Afbeelding 'maquette midden 16e eeuw' toont dat de Oudste Poort zelf ook grote formaten had in tegenstelling tot de kleinschalige rijtjeswoningen. Toch is er op dit moment geen duidelijke referentie naar de oudste poort. Beeldbepalend is het schoolgebouw, dat wat terug ligt en zo precies de plek van de voormalige omwalling aanduidt. Het straatbeeld op afbeelding xxx toont wat rommelig. Zo worden er bijvoorbeeld drie verschillende soorten paaltjes gebruikt in een gebied van 100 meter. Ook doet de Lidl zich ten onrechte voor als oude stadsmuur. Omdat dit pand in de knik van de straat ligt bepaalt het, helaas in negatieve zin, nu het beeld bij het binnengaan van de stad.

Waardering

 Beeldbepalend, hoge waardering
 Past goed binnen het straatbeeld
 Komt het straatbeeld niet ten goede
 Lage waardering

Activiteiten

 Wonen
 Gemengd
 Maatschappelijk
 Horeca en winkels
 Kantoor

Straatbeeld

1. Emmerikseweg

Straatbeeld heden (2024)

Straatbeeld 20ste eeuw
Ansichtkaartenbeurs (z.d.)

2. Oudste Poortstraat

Ansichtkaartenbeurs (z.d.)

Waardering straatbeeld ten zuiden van Plantsoensingel

Ter hoogte van de Plantsoensingel ligt de overgang tussen landschappen. In westelijke richting is er contact met de omwalling van de binnenstad. De voormalige Marechausseekazerne en de oude bebouwing van grenscafé de Peer markeren dit punt, evenals de muur langs de kloostertuin. Het kloostergebouw zelf en het voorpark markeren de entree van de binnenstad en zijn tevens een verwijzing naar het landschap. Aan de overzijde heeft het tram- en busstation plaatsgemaakt voor nieuwe appartementengebouwen, waar tussendoor het landschap zichtbaar is. Het groene karakter komt niet terug in de inrichting van openbaar gebied, die vooral is ontworpen voor gemotoriseerd verkeer. Er ligt veel bestrating. Ook de inrichting van het terrein rond de Peer en rommelige aanbouwen zijn storend. De recreatieve beleving voor wandelaars is in deze omgeving is gering.

Wanneer men de binnenstad binnen loopt, zou men moeten kunnen genieten van de historische kwaliteit. Dit komt de kwaliteit van de binnenstad zeker niet ten goede.

Conclusie kansen Oudste Poort

Het gebied rond de Oudste Poort kent bebouwing met een zeer hoge en met een zeer lage kwaliteit. Ook is het straatbeeld ter plaatse van de Oudste Poort rommelig en is er geen duidelijke referentie van de Oudste Poort zichtbaar. De kans in dit gebied ligt bij het opwaarderen ter plaatse van de Oudste Poort, op zo'n manier dat de bebouwing en straatmeubilair een hogere waarde krijgen en er een referentie naar de Oudste Poort wordt gemaakt. De opgewaardeerde inrichting kan zo ontworpen worden dat de auto meer te gast is in de binnenstad. Dit is een kans om de symbolische waarden en de ruimtelijke kwaliteit te verhogen.

3.3. De Molenpoort

Situatie
Schaal 1:2000

— Straatbeelden
— Entree Molenpoort

Straatbeeld heden

Kaart Molenpoort ca. 1727

RAAP (2014)

Tekening Molenpoort ca 1743

(Berghapedia, z.d.)

Ligging oudste poort in relatie tot de binnenstad
Schaal 1:10000

Het knooppunt Molenpoort omvat de hele entree tot de binnenstad komende vanuit de Molenpoortstraat tot en met de passage van de Muntwal/Stadswal. De Molenpoort werd gebouwd als onderdeel van de vestingwerken rond de stad. Het was een dubbele poort. De binnenpoort met zijn toren sloot aan op de stadsmuren, die langs de Muntwal en de Stadswal liepen. De buitenpoort stond ter hoogte van het huidige pad over de omwalling. De Bleek liep langs de buitenkant van de vestinggordel.

De toren van de Pancratiuskerk vormt bepaalt het beeld stadinwaarts. Ter hoogte van de voormalige poort staat nu een horecapand dat beeldbepalend is. Het terras en de serre staan deels op de plek waar de poort stond. Op de plek waar de vestinggordel raakt aan de Molenstraat ligt aan de noordzijde nu een parkeerterrein, dat het zicht op de vestinggordel ontnemt. Aan de zuidzijde ligt op de plek van de voormalige vestingwerken het nieuwe Stadsplein, dat zich niet goed voegt in het historische stadsbeeld. De Molenpoortstraat is een stadsstraat met een bebouwingsbeeld dat wel aansluit bij de oude stad. Kenmerkend is dat de straat omhoog loopt en wordt begeleid met bomen.

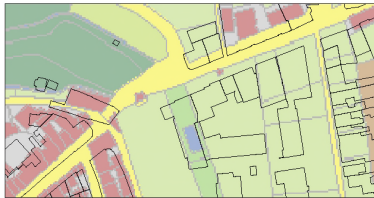
Ruimtelijke indeling

Schaal 1:5000

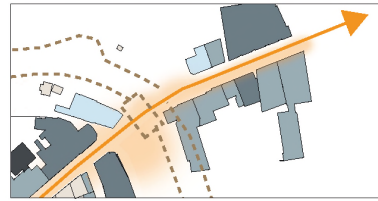
Bouwperiode

voor 1800	1960-1975
1800-1850	1975-1985
1850-1900	1985-1995
1900-1930	1995-2005
1930-1945	na 2005
1945-1960	

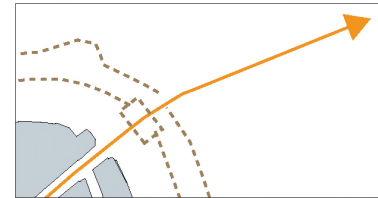
Situatie heden - situatie 1830

Bebouwing in 1830
Wegenstructuur in 1830
Bebouwing heden

Waardering

Beeldbepalend, hoge waardering
Past goed binnen het straatbeeld
Komt het straatbeeld niet ten goede
Lage waardering

Activiteiten

Wonen
Gemengd
Maatschappelijk
Horeca en winkels
Kantoor

Straatbeeld

1. Molenpoortstraat naar de binnenstad toe

Straatbeeld heden (2024)

2. Molenpoortstraat van de binnenstad af

Straatbeeld 20ste eeuw

Conclusie kansen Molenpoort

De ruimtelijke kwaliteit van de omgeving van de Molenpoort en het Stadsplein kan sterk verbeteren als de vestinggordel hier weer meer in beeld wordt gebracht. Aan de noordzijde zou je meer vestinggordel en minder geparkeerde auto's willen zien vanaf de Molenstraat. Het pad over de omwalling kan zo op een uitnodigende manier aansluiten op het Stadsplein.

Of ter hoogte van het horecapand de stadspoort beleefbaar gemaakt kan worden is de vraag, want hoe ga je dan om met het terras en de serre? Dit kan ontwerpend onderzocht worden. Een herbouwde stadspoort kan wel iets toevoegen aan de attractiviteit van het Stadsplein.

Langs de Stadswal kan de contour van de stadsmuur zichtbaar worden gemaakt, bijvoorbeeld door een haag of een bomerij. Het Stadsplein zou door een update van de inrichting ook meer beleefd kunnen worden als onderdeel van de vroegere vestingwerken. Meer groen maskeert dan ook het wat grovere karakter van de bebouwing. Om die manier wordt het stadsplein verankerd in het rondje rond de oude binnenstad.

Hoofdstuk 4: Conclusie & aanbevelingen

H1 'De ruimtelijke ontwikkelingsgeschiedenis' laat de grote cultuurhistorische waarde van de binnenstad van 's-Heerenberg zien. Deze structuur is in de loop der eeuwen weinig veranderd, waardoor hij nog steeds veel waarde heeft. Deze duurzame structuur zorgt voor kansen.

Uit H2 'Ruimtelijke indeling' kan geconcludeerd worden dat het straatbeeld en de inrichting van vandaag de dag deels wat rommelig is. We concluderen in dit hoofdstuk eerst wat de problemen hiervan zijn. Daarna bespreken we kansen en aanbevelingen.

Wanneer men foto's van de 20ste eeuw vergelijkt met foto's van het heden is er een achteruitgang van ruimtelijke kwaliteit te zien. Dit heeft een aantal oorzaken.

Ten eerste heeft de komst van de auto het straatbeeld en de beleving van de binnenstad erg doen veranderen. Auto's hebben vrijheid in beweging en door de hele binnenstad ziet men deze geparkeerd staan. Door de komst van de auto is de druk op de ruimte in de smalle straten van de binnenstad hoog. Dit heeft gezorgd voor veel straatinrichting, zoals paaltjes. Deze straatinrichting geeft nu een erg rommelig beeld. Het zou goed zijn een integraal ontwerp te maken voor de inrichting van straten in de binnenstad met oog voor alle functies, zodat op basis daarvan een verzorgder en fraaiere beleving ontstaat.

Ten tweede hebben horeca en winkels soms erg veel uitstallingen voor hun gevel staan. Ook dit geeft nu vaak een rommelig beeld. Er zit namelijk weinig overeenstemming in de vormgeving daarvan.

Beleid

Momenteel ligt in de historische binnenstad, met de grenzen overeenkomend met ons onderzoek, al de bestemming waarde - cultuurhistorie. De bestemmingsomschrijving hiervan is als volgt: 'De voor 'Waarde - Cultuurhistorie' aangewezen gronden zijn, behalve voor de andere daar voorkomende bestemmingen, mede bestemd voor het behoud en herstel van de cultuurhistorische waarden. De vraag is wat meer kan worden gedaan om de cultuurhistorische en recreatieve waarde van de binnenstad te behouden en te versterken. Te overwegen is de binnenstad van 's-Heerenberg als beschermd stadsgezicht aan te wijzen.

Een beschermd stads- of dorpsgezicht is een gebied in een stad of dorp met een bijzonder cultuurhistorisch karakter. Het doel van de bescherming is om de ontwikkeling van de stad of het dorp in overeenstemming te laten zijn met de historische kenmerken, zodat de unieke ruimtelijke uitstraling behouden blijft. Hierbij wordt gelet op de historische indeling en samenhang van het gebied, evenals op de interactie tussen bebouwing en openbare ruimtes. Dit dient een belangrijke rol te spelen in de ruimtelijke planning en het beleid.

Bronnenlijst

Ansichtkaartenbeurs.nl. (z.d.). <https://ansichtkaartenbeurs.nl/>

Berghapedia. (z.d.). [https://www.berghapedia.nl/index.php/'s-Heerenberg Stadswandeling door 'S-Heerenberg](https://www.berghapedia.nl/index.php/'s-Heerenberg%20stadswandeling%20door%20's-Heerenberg). (z.d.). <https://achterhoek.nl/stadswandeling-sheerenberg>

De Molenpoort te 's-Heerenberg (Nr. 2819). (2014). RAAP. https://archisarchief.cultureelerfgoed.nl/Archis2/Archeorapporten/43/AR36125/RA2819_MOBL2.pdf

Een Boxmeerse tuinman op Huis Bergh - BHIC. (z.d.). <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/een-boxmeerse-tuinman-op-huis-bergh>

Gelderland, E. (z.d.). De oude Marechausseekazerne | Mijn Gelderland. <https://mijn-gelderland.nl/inhoud/routes/huis-bergh-kasteel-en-land/de-oude-marechausseekazerne-emmerikseweg-12plantsoensingel-zuid-2>

Gelders Archief. (z.d.). Plattegrond van 's Heerenberg - ca. 1560, 1916-1923. <https://www.geldersarchief.nl/bronnen/foto-s-en-films?mivast=37&mizig=210&miadt=37&miview=inv2&milang=nl&micode=1551&minr=43435859>

Google Maps (2024) <https://google.nl/maps>

Het Berghse muntrecht en de muntgebouwen. (2015, November 20). Heemkundekring Bergh. <https://www.heemkundekringbergh.nl/over-bergh/berghse-canon/berghse-muntrecht-en-muntgebouwen/>

Home | HISGIS. (z.d.). <https://hisgis.nl/> Jansen, F. (2018, 6 maart). Geschiedenis Muntgebouw.

Kasteel Huis Bergh. <https://www.huisbergh.nl/muntmeesterhuis/geschiedenis-muntgebouw/'S-Heerenberg> -

Stadsmuseum Bergh | musea-achterhoek.nl. (z.d.). <https://musea-achterhoek.nl/stadsmuseum-bergh>

Street smart. (z.d.). Street Smart. <https://streetsmart.cyclomedia.com/>

Topotijdreis: 200 jaar topografische kaarten. (z.d.). Topotijdreis. <https://topotijdreis.nl/>

Wikipedia-bijdragers. (2024, 24 augustus). Huis Bergh. Wikipedia. https://nl.wikipedia.org/wiki/Huis_Bergh

Samen voor schoonheid

Gelders Genootschap

Zypendaalseweg 46

6814 CL Arnhem

